

A LUPA CAPITOLINA ÚJABB ÁBRÁZOLÁSA AQUINCUMBÓL

MÁRTON ANDRÁS*

Az alábbi cikkben két újonnan előkerült faragott sírsztélé kerül ismertetésre. A legfontosabb ezek közül egy nagyméretű kő, melyen a lupa Capitolina ábrázolása látható. A cikk második felében az eddig ismert a lupa Capitolinat ábrázoló aquincumi sírkövek elemzése mellett, a teljes panonniai anyag összegyűjtése megtalálható. A lupa Capitolina ábrázolások elemzése alapján egy új értelmezési javaslatot adok a három aquincumi kőemlékre.

Kulcsszavak: Aquincum – kőfaragás – sírsztélé – lupa Capitolina – császárpropaganda

A Bécsi út 62 szám alatt végzett leletmentő ásatás során több római faragott kőemlék került elő (1a kép; 1b kép 1).¹ Ezek a temető első, a II. századra keltezhető periódusára datálhatóak.² A kőemlékek bemutatását, a temető teljes publikációja előtt az teszi szükségessé, hogy fontos adatokkal szolgáljanak az aquincumi kőfaragás megismeréséhez.

Kétség kívül a legérdekesebb ezek közül az a sírsztéletöredék, melyen a *lupa Capitolina* ábrázolása látható. A töredék egy igen nagy méretű stélé alsó része, mely eredetileg, a feliratos mező alatt helyezkedett el (2–3. kép).³ A kő a tetején

található domborműves jelenet felső részénél ferdén letört. Hiányzik a bal oldali alak testének felső háromnegyede, a *lupa Capitolina* testének felső része és a jobb oldali alak nyaka és feje. Töredékünk pontos párhuzama Aquincumból ismeretes: A Facsády Annamária által publikált, Bécsi úti temetőből származó azonos ábrázolású darab nemcsak ugyanazt az ikonográfiai típust követi, de faragástechnikája alapján is kétségkívül azonos kéz alkotása.⁴ Az említett sírsztélé épebb ábrázolása segítségével nemcsak kövünk ábrázolásának törött része, de az eredeti kifestése is teljes bizonyossággal kiegészíthető.

A sírsztélé domborműves jelenete lapos relieves kiképzésű (3. kép). A kompozíció bal oldalán látható, előlnézetben ábrázolt álló alak *tunikát* és *sagumot* visel (4. kép 1).⁵ Lábfejei rézsútosan állnak, jobb lába a balnál kissé előrébb helyezkedik

* Márton András, ELTE-BTK, Régészettudományi Intézet, Múzeum krt. 4/B, 1088 Budapest.

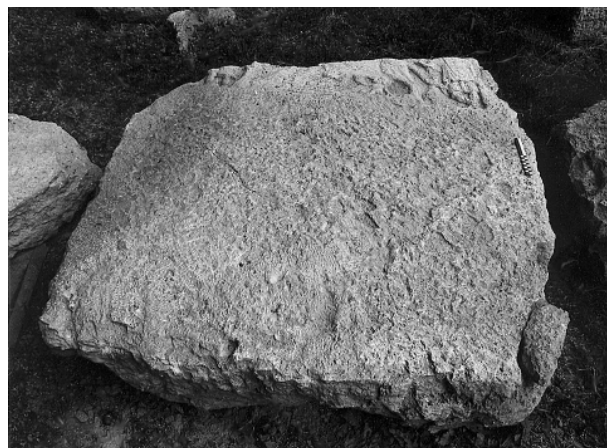
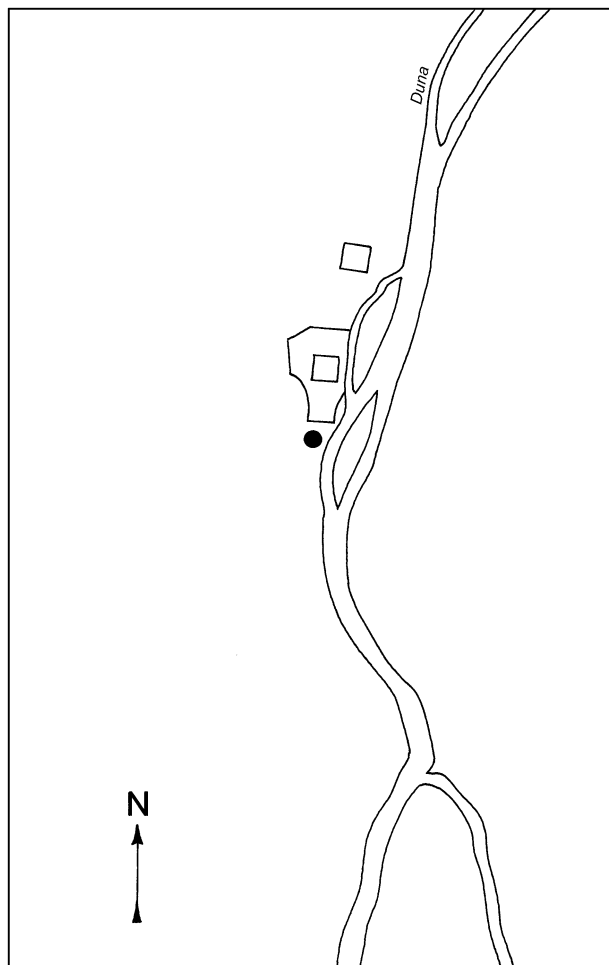
¹ Itt szeretnék köszönetet mondani Hable Tibornak a leletanyag közlésének engedélyezéséért és azért a baráti figyelemért és tanácsokért, mellyel munkámat végigkövette, valamint Németh Margitnak és Gabler Dénesnek kéziratom átvezetéséért. Pásztókai Szeőke Juditnak a ruházat meghatározásáért és a szakirodalmi hivatkozásokért és Dr. Józsa Sándornak a kőanyag meghatározásáért. A kőemlék közvetlen közelében a későrómai vagy koraiújkori időszakban egy nagyméretű mészegető kemencét építettek. A kemence erős hője a sírkő kemence felé eső oldalát átégte. Részben ennek köszönhető, hogy a földbeállításra szolgáló rész keresztben kettérepedt. Röviden már megemlékeztünk a darabokról, HABLE-MÁRTON 2001, 29.

² HABLE-MÁRTON 2001, 26–27.

³ A kő méretei a következők: maximális (jobb oldali) magasság: 159 cm, minimális (bal oldali) magasság: 90 cm, maximális szélesség: 140 cm, vastagság: 37 cm, a kő földberögzített alsó részének vastagsága: 25 cm, a képmező megmaradt alsó részének legnagyobb magassága: 46 cm, szélessége: 115 cm, a bal oldali alak magassága: 19,5 cm, a bal oldali iker magassága: 15 cm, a jobb oldali iker magassága: 14,5 cm, a jobb oldali alak magassága: 40 cm.

⁴ R. FACSDY 1999, 279–283 és 6–9. kép, 284–285. Annak ellenére mondhatjuk ezt, hogy a két kő ábrázolása között olyan jelentéktelen eltérések találunk, mint a bal oldali alak eltérő lábtartása, kövünk esetében a farkas hosszabb farka és a fő jelenet pódiumra helyezése (a pódiumról részletesebben lásd lentebb). Ugyanakkor az egyezések száma sokkal nagyobb, azonos a vésőkezelés, a jobb oldali alak keresztben tett lábának ábrázolása és a két kövön látható ábrázolás többi része is a legapróbb részletre kiterjedően megegyezik egymással.

⁵ Pásztókay Szeőke Judit baráti segítségét a ruházat meghatározásában ez úton is köszönöm. A ruházat mindkét Bécsi úti kövön azonos: *sagum* alatt *tunika*, az alakok zárt cipőt hordanak. A *sagum* a II. század második felében még nem kizárólag katonai öltözet, de már ekkor jelentős szerepet kapott a katonaság ruházatában. WILSON 1929, 169, 171; COULSTON 1987, 141, 149; UBL 1969, 548–570.

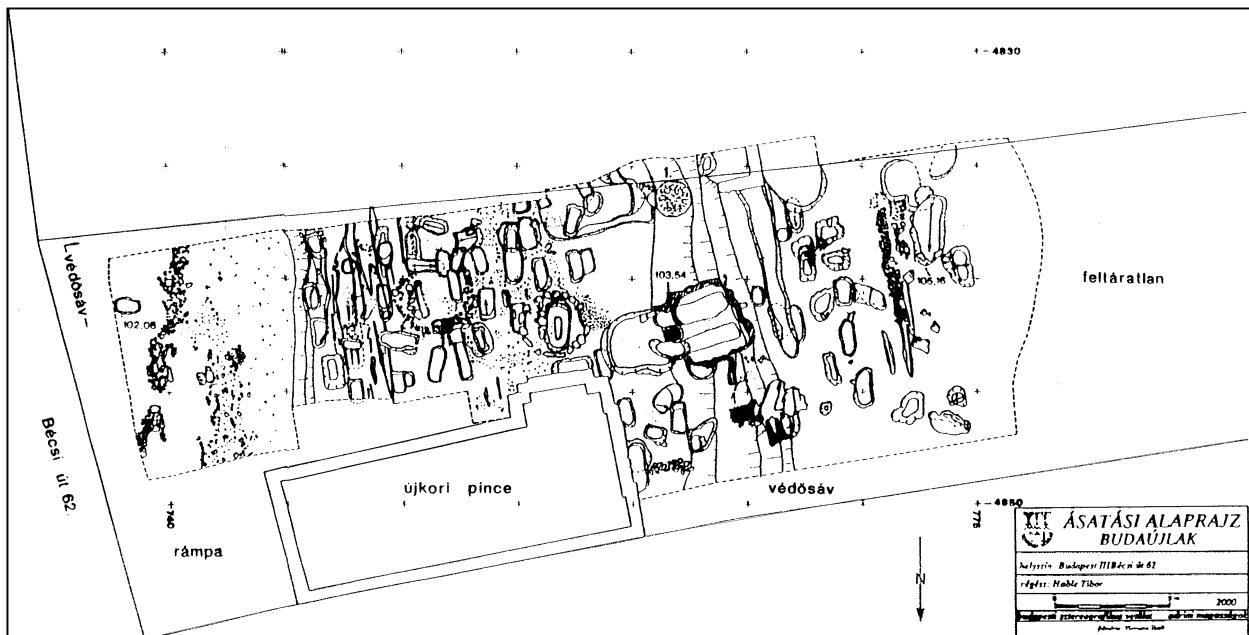

2. kép. A lupa Capitolinát ábrázoló sztélé, Aquincum (KOMJÁTHY P.)

Abb. 2. Die Stele mit der lupa Capitolina, Aquincum (P. KOMJÁTHY)

el. Az alak felső része letörött, eredetileg jobb kezében pásztorbotot tartott. Mellette jól látható a fa alsó részének maradványa, melynek az ágait kezével érintette az eredeti ábrázoláson.

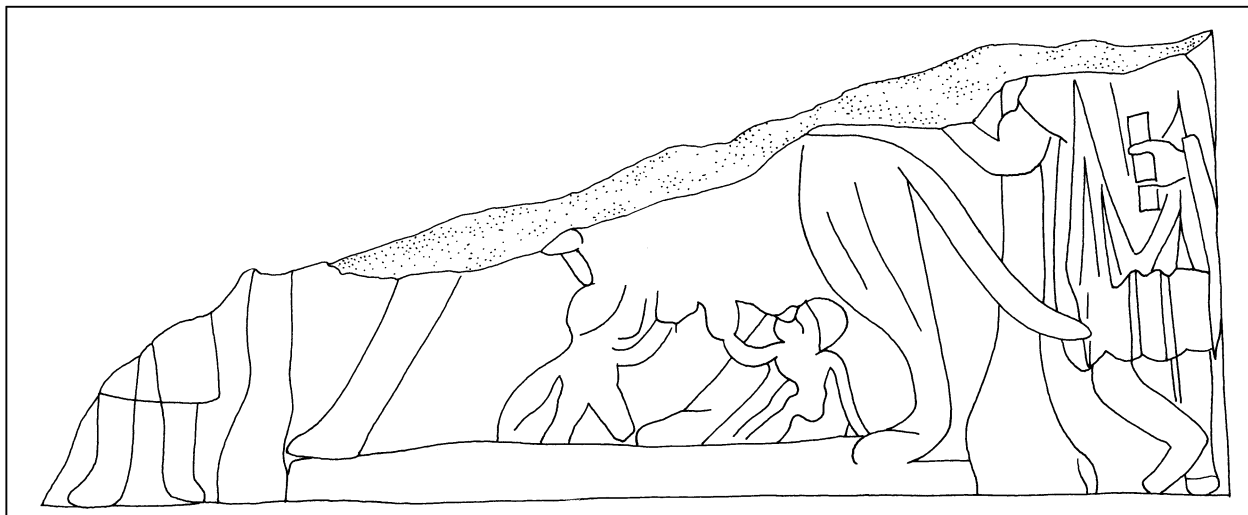
Az ábrázolás középpontjában a külön pódiumra helyezett lupa Capitolina látható az íkrekkel (4. kép 2). Az oldalnézetben ábrázolt állat teste lapos, hátsó lába tönustalan kiképzésű. Fejével, mely letörött, eredetileg hátrafordult, jól kivehető durva kiképzésű nyelvével pedig a bal

1a kép. A lelőhely helyzete Aquincum topográfiájában (MÁRTON A.). 1b kép. Az ásatás helyszínrajza (HABLE T.)

Abb. 1a. Die Lage des Fundortes in der Topographie von Aquincum (A. MÁRTON).

Abb. 1b. Der Plan des Ausgrabung (T. HABLE)

3. kép. A lupa Capitolinát ábrázoló sztélé rajza, Aquincum (MÁRTON A.)

Abb. 3. Zeichnung der Stele mit der lupa Capitolina-Darstellung, Aquincum (A. MÁRTON)

oldali gyerek fejét nyalja. Hosszú, íves farka egészen a mögötte álló alak ruhájáig ér.⁶ A lupa hasa alatt az ikreket furcsa testhelyzetben ábrázolták. A jobb oldali gyerek jobb oldali lába guggoló helyzetű, bal oldali lába pedig derékszögben behajlított, a bal oldali gyerek testhelyzete sérültebb, kopottabb állapota miatt nem határozható meg pontosan, de valószínű, hogy a társáival megegyezik. A jobb oldali gyerek felsőteste háromnegyedes nézetben ábrázolt, talán a nehezebben kivehető bal oldali gyereké is hasonló megformálása volt. A bal oldali gyerek bal kezével a farkas előtte levő emlőjét érinti és ugyanaból szopik is, ezzel szemben a jobb oldali gyerek jobb kezével a farkas középső emlőjét érinti, ugyanakkor a közvetlenül előtte levőből szopik. Mindkét gyerek hátsó kezével a földre támaszkodik. Az ikrek feje oldalnézetű, arcukkal felfelé, a farkas emlői felé néznek. Mindkettejük arca elnagyolt kiképzésű.

A sírkő jobb oldalán álló alak, mely nyaktól lefelé maradt meg, szintén *tunikát* és *sagumot* visel (4. kép 3). A *sagum* alatt lévő *tunika* felső részét karakteres „V” alakú véséssel képezte ki a kőfaragó. Ennek pontos párhuzamát láthatjuk a másik Bécsi úti darabon.

A ruha alsó részét merev függőleges vonalakkal alakította ki, melyek az anyagnak élettelen, merev tartást adnak. Az alak bal lábát keresztbe rakva előlnézetben áll. Az életszerűtlen megfor-

málású behajlított bal lábán jól látható a nagyméretű cipő vagy csizma. Könyöknél behajlított jobb kezével a mellette lévő stilizált fa lombozatát érinti. Melle előtt behajlított bal kezében iratkerecs látható, mutató és kisujját nyújtott helyzetben tartja.⁷ A sértetlen kövön eredetileg a farkas fölött még egy fa lombozata volt kiképezve, azonban ez kövünkön nem maradt meg. Ez utóbbi valószínűleg a kompozíció szimmetriájának kedvéért jelent meg a kövön.

A kömlelő kifestésének rekonstruálásához a párhuzamként említett darabon szerencsésen megőrződött nyomok nyújtanak segítséget. A hátteret eredetileg vörösre festették, az alakok közül a jobb oldali ruhája narancsos színű volt. Ugyanezt a színt alkalmazták a farkas nyelvére, melyet a szájánál fekete szín hangsúlyozott.⁸

Mielőtt részletesen rátérnénk az ábrázolás értelmezésére, át kell tekintenünk egy másik, hasonló témájú aquincumi darabot is. Ezt a szórványnak tekinthető sírsztéletöredéket Szirmai Krisztina publikálta.⁹ A darab egy szintén nagyméretű sírkő töredéke. Technikai kivitelezése elmarad a fentebb említett darabokétól. A publikáló kiváló gondolatmenettel rekonstruálta a töredékes kő ikonográfiáját. Ugyanakkor az újabban előkerült darabok más fénybe helyezik ezt az emléket is.

⁶ A kőfaragó nem tudta jól beosztani a rendelkezésére álló helyet, ezért torlódott össze az eredeti ábrázolás, melyet sokkal sikerültebb formában látunk a másik Bécsi úti darabon.

⁷ Ez a nagyon fontos gesztus mind a három aquincumi kövön megtalálható. A kéztartáshoz lásd BARKÓCZI 1982, 47, de megjegyzendő, hogy a köveket helyi kőfaragók készítették.

⁸ R. FACSÁDY 1999, 283.

⁹ SZIRMAI 1971, 259–263 és 1. kép, 260.

1

3

2

4. kép. 1. Részletfotó, a bal oldali alak (KOMJÁTHY P.), 2. Részletfotó, a lupa Capitolina az ikrekkel (KOMJÁTHY P.), 3. Részletfotó, a jobb oldali alak (KOMJÁTHY P.)

Abb. 4.1. Detailfoto, die linksseitige Gestalt (P. KOMJÁTHY), 2. Detailfoto, die lupa Capitolina mit den Zwillingen (P. KOMJÁTHY), 3. Detailfoto, die rechtsseitige Gestalt (P. KOMJÁTHY)

A követ személyesen megvizsgálva a kőtárban, a jobb oldali alak jobb kezében egy négy-szögletes tárgy alsó része látható, mely a két előbbi kő analógiája alapján az irattekercs alsó részeként azonosítható. A töredék peremén világosan felismerhető az azonos tartású kisujj töredéke. Az átellenes oldalon elhelyezkedő alak kezében felfelé tartott tárgy ugyanúgy értelmezhető fáklya, bőségszaru vagy akár pásztorbot esetlen kiképzésű alsó felének is. Fel kell hívni a figyelmet arra, hogy a faragás kidolgozása nagyon esetlen, az alak mellett a belső oldalon lévő vastag hengeres faragás akár fa jelzése is lehet, melynek a lombkoronája letörött. A farkas alatt elhelyezkedő gyermekek a két előbb tárgyalt kő ábrázolásával megegyező módon kezükkel emelője felé nyúlnak.¹⁰ A farkas hátsó lábának tónus-talan kidolgozása is nagyon hasonló kivitelű. Az alakok pódiumra helyezése a farkas és az ikrek esetében a most bemutatásra kerülő kövön is megtalálható. Az eltérésektől eltekintve ez a kő is a fentebbi ikonográfiai koncepcióra megy vissza. Ezt a követ azonban valószínűleg egy félig kész darabból alakították ki, mivel a keretező borostyánmotívumot minden bizonnyal már korábban kifaragták. A sírkő kevésbé tehetséges kőfaragója nem volt képes teljes mértékben visszaadni az eredeti ikonográfiai koncepciót.¹¹ Ezt az is mutatja, hogy az egyes alakokat külön posztamentumra helyezte.

Mind a három azonos ábrázolást mutató aquincumi darab igen nagy méretű, reprezentatív sírkőhöz tartozott. Anyaguk is azonos, édesvízi mészkő.¹² A három kőből kettő minden bizonnyal egy mester alkotása, a harmadik pedig valószínűleg velük egy műhelyben készülhetett, nagyjából azonos időben.

A Facsády Annamária által publikált kő abszolút kronológiai helyzetét a felállítását datáló 141–161-között vert nagyon kopott *denar* határozza meg.¹³ A harmadik követ Szirmai Krisztina a II. század 50–60-as éveire keltezte.¹⁴

Kövünk készítési idejének és szimbolikájának megértéséhez át kell tekintenünk a *lupa Capitolina* ábrázolásokról szóló irodalmat.¹⁵ A birodal-

mi és a pannoniai anyaggal többen foglalkoztak, a legutolsó és legalaposabb monográfia C. Duličre tollából született.¹⁶ A pannoniai anyag első részletes összeállítását Sz. Burger Alice végezte el,¹⁷ az általa leírt kép egy-két módosítással maig helytálló.¹⁸ Mindazonáltal túlértékelt az érmek szerepét a motívumok terjesztésében,¹⁹ valamint az egy ikres kompozíciókat valószínűleg tévesen tekintette az ikerpár leegyszerűsített változatának, ezeket inkább a *Téléphosz* mítosz félreértett ábrázolásainak tarthatjuk.²⁰

A *lupa Capitolina* általában a funerális szimbolikában a Rómához való tartozás, és a túlvilági élet szimbóluma.²¹ Az aquincumi darabokon az irattekercses alak a kompozíció szerves része, ez a típus nem sorolható be a korai darabok ikonográfiájába.²² Áttekintve a Pannóniából ismert darabokat, lásd katalógus, és a többi provinciális kompozíciót,²³ látható, hogy a három aquincumi darab nem illeszthető be az eddig ismert ábrázolások sorába. Különösen szembeűnő a kompozíció különbsége az észak-itáliai sémára visszamenő sírsztélékkel összehasonlítva, melyek Dél-Pannóniában és a Borostyánkő út mentén terjedtek el (9. kép).²⁴ Mivel ez az ikonográfiai ábrázolás hirtelen, egy időben bukkan fel Aquincumban, nem magyarázható a szokványos indokokkal, azaz a rómaiasság és a Rómához tartozás, az öröklét szimbolikájának kifejeződésével.

A második században több alkalommal nyer jelentőséget a *lupa Capitolina* témája a politikai propagandában. Először *Antoninus Pius* a dicső múlttal foglalkozó propagandájában jelenik meg.²⁵ Ekkor a motívum a jól működő *adoptio*s rendszer bölcsességét szimbolizálja.²⁶ Másodszor *Marcus Aurelius* és *Lucius Verus* közös uralkodása alatt kap szerepet.

¹⁶ DULIČRE 1979.

¹⁷ SZ. BURGER 1961, részletesen még a témáról DULIČRE 1979, 275–285.

¹⁸ Az 1961 után előkerült és az általa nem szerepeltetett darabokat lásd a cikk végén a katalógusban.

¹⁹ SZIRMAI 1971, 261; DULIČRE 1979, 286.

²⁰ SZ. BURGER 1961, 54 és vele ellentétesen DULIČRE 1979, 279–280.

²¹ SZIRMAI 1971, 260; POP 1971, 184; NOELKE 1976, 433–434; TEPOSU 1982, 46, 146, 180; WEIGEL 1992, 296. De nem lehet a *cives romanus* status jelzője: DULIČRE 1979, 285.

²² DULIČRE 1979, 275–285 és jelentéséről a bennszülöttek számára SZ. BURGER 1961, 61; MÓCSY 1988, 107.

²³ SZ. BURGER 1961; SCHAUBENBURG 1967; JOBST 1972–1975, a pannoniai darabokhoz 278–279; DULIČRE 1979; TEPOSU 1982, vonatkozó részek; WEIGEL 1992.

²⁴ Az észak-itáliai ikonográfiához lásd SCHAUBENBURG 1967, 266–267, bb. 9, 272. Térképre véve az ábrázolásokat jól látható a csoport elszigetelt topográfiai helyzete.

²⁵ DULIČRE 1979, 286. Más aspektusból JENKINS 1988.

²⁶ Az adoptálásokhoz, HAMMOND 1959, 1, 11 és n. 3, 14.

¹⁰ Ez az ikonográfia az antoninus korra jellemző, DULIČRE 1979, 216.

¹¹ SZIRMAI 1971, 1. kép, 260 és 259, 263.

¹² Dr. Józsa Sándor geológus közetani meghatározását ezúton is köszönöm.

¹³ R. FACSDY 1999, 279 stíluskritikai párhuzamáról 283 és PÓCZY 1979, 10 sz., 150, 155 és 51. lj., 155.

¹⁴ SZIRMAI 1971, 263.

¹⁵ Lásd még: WEIGEL, R., *The Lupa Romana Theme on Roman Coins*, *Journal Soc. Anc. Num.* 8, 1977, 25–26, 34 és AICHOLZER, P., *Darstellungen römischer Sagen*, *Dissertatio*, Wien 1988., idézi: WEIGEL 1992, 293.

5. kép. A kantharoszt ábrázoló sírkő kiemelt állapotban, Aquincum (KOMJÁTHY P.)

Abb. 5. Der Grabstein mit Kantharos-Darstellung in herausgehobenem Zustand, Aquincum (P. KOMJÁTHY)

Marcus Aurelius alatt az isteni ikrek az uralkodótársakat, mint *divi fratres*-t szimbolizálták,²⁷ megjelennek az ephesosi parthus emlékművön,²⁸ melyen *Mars* rámutató kéztartásával hívja fel rájuk a figyelmet.²⁹ Ez a monumentum emléket állít az összes *Antoninus*nak. Az emlék datálása problematikus, de nagyon valószínű, hogy *Marcus Aurelius* és *Lucius Verus parthusok* felett aratott győzelmének kívánt emléket állítani.³⁰ Megjelenik másrészt a császárok díszpáncélos szobrainak ikonográfiai kontextusában is, melyeken a motívum a két uralkodó *concordiája* által biztosított *aeternitas Imperii*, *securitas Imperii* és a kivívott *victoria* jelképe is volt.³¹ A *lupa Capitolina* volt a jelképe a *Marcus Aurelius* alatt felállított *legio II Italica*nak is.³² Minden valószínűség szerint, a jelenlegi ismereteink szerint párhuzam nélkül álló és nagyjából azonos időben készült aquincumi előfordulásuk is ehhez a propagandához kapcsolható.³³

Az ábrázolás mondanivalóját a következőképpen rekonstruálhatjuk, a baloldalon az ősi múlt szimbólumaként áll a pásztor alakja, mely egyér-

telműen azonosítható a kezében tartott pásztorbot segítségével. Kezével megfogja a *ficus Ruminalis*ként értelmezhető fa ágait.³⁴ Az ábrázolás középpontjában a *lupa Romana* áll az ikrekkel, mely nem csupán az *Imperium*hoz tartozás és az örökkévalóság funerális szimbóluma, de egyben a császárhoz kapcsolódó többlettartalmat is kifejezi. Kifejezi a *providentia Augusti* által létrehozott öröklési rend alapján kialakuló békét, a *divi fratres* egységét és az ezáltal kivívott győzelmet, továbbá a Birodalom biztonságát. A jobb oldalon álló alakot semmiképpen sem tarthatjuk egy pásztor ábrázolásának, sokkal inkább az elhunyt megszemélyesítésének, aki valószínűleg az eredeti koncepcióban szereplő *Mars* helyére került az ábrázoláson.³⁵ A három darab egységessége

6. kép. A kantharoszt ábrázoló sírkő kiemelt állapotban, Aquincum (KOMJÁTHY P.)

Abb. 6. Der Grabstein mit Kantharos-Darstellung in herausgehobenem Zustand, Aquincum (P. KOMJÁTHY)

²⁷ DULIÈRE 1979, 214.

²⁸ DULIÈRE 1979, 209–214; SCHAUBENBURG 1967, Abb. 7, 269.

²⁹ DULIÈRE 1979, 213.

³⁰ Az aquincumi darabokkal megegyező ikonográfiában ábrázolják a farkast és az ikreket. DULIÈRE 1979, 214 és 377.

³¹ DULIÈRE 1979, 215, 286. A szimbólum megjelenése díszpáncélokön, STEMMER 1978, 160–161; Már a kora principatusban megvan egy ilyen típusú jelentése, ezért jelenik meg katonai felszerelési tárgyakon gyakran, DULIÈRE 1979, 191–193, Fig. 199–206, 208, 210, majd a II–III. század folyamán fokozatosan összekapcsolódik a császár személyével és a IV. századra kialakul egy olyan jelentése melyben kifejezetten az *aeternitas Augusti*-val kapcsolódik össze, SCHAUBENBURG 1967, 307.

³² A *III Italica* jelképe *Concordia*, joggal adódik tehát a két motívum összekapcsolása, DULIÈRE 1979, 215, 286.

³³ A Gázgyári fazekastelepen talált mézeskalácsvminták világosan bizonyítják a császári propaganda aquincumi hatékonyságát.

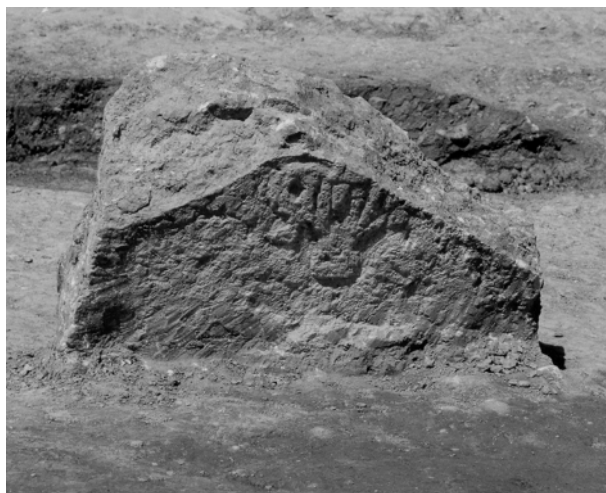
³⁴ *Varro* szerint *Rumina* istennővel a hadsereg védelmezőjével áll kapcsolatban, DULIÈRE 1979, 58–59. A *pannoniai* emlékek kapcsán Sz. BURGER 1961, 56–57.

³⁵ *Mars* szerepéhez a *Marcus Aurelius* alatti ábrázolásokon, DULIÈRE 1979, 215–216.

kizárja, hogy a kezében tartott irattekercs az elhunyt foglalkozását jelölte volna, vagy hogy mellékes elemként került volna a képre. Minden kétséget kizárólag az ábrázolás fontos szerepet töltött be, de sajnos a sztélé felirata nélkül jelentését nem tudjuk megnyugtatóan megfejteni. Azonban annak alapján, hogy leggyakrabban a *parthus* háború lezárásához kapcsolódik ez a propagandisztikus elem, joggal vetődik fel a kérdés, hogy az eltemetettek nem vettek-e részt valamilyen módon a *parthus* háborúban. A *legio II Adiutrix* 162-től keleten harcol és csak 166-ban tér vissza aquincumi állomáshelyére.³⁶ Az alakot az ábrázolás többi részéhez a mellette lévő fa kapcsolja, a kapcsolatra világosan utal, hogy ő is a fa lombját érinti kezével. A farkas felett látható lombzat valószínűleg csak a szimmetria kedvéért szerepel a kompozícióban. Így a megkettőzött fák által összekapcsolódnak az őket érintő alakok, a pásztor által megszemélyesített mitológikus múlt és az elhunyt, középen ott találjuk a *lupa Capitolinát*, mely egyszerre hordozza a szimbólum funerális jelentését, valamint a császárpropaganda téziseit.

A kövek keltezésére legkorábbra *Antoninus Pius* uralkodásának kései szakaszát, de még valószínűbben *Marcus* trónralépésétől *Lucius Verus* halálát követő egy-két évet javasoljuk. A társcsászár halála utáni években a propaganda aktualitását veszítette.

A második faragott köemlék egy sírsztélé alsó töredéke *kantharosz* ábrázolásával, melyből eredetileg indadisz nőtt ki (1b kép 2; 5–7. kép).³⁷ A faragás nagyon középszerű. A sztélé *in situ* állt a helyén, de nem volt megállapítható, hogy melyik sír tartozott hozzá (7. kép). A kiemelt sztélé megtisztításakor, a földbeállításra szolgáló részen faragásnyomokat találtunk, melyek esetleg kőfaragójelként értelmezhetőek (kőfaragóeszköz, *ascia*?) (6. kép; 8. kép). A *kantharosz*ból, illetve *kratér*ből kinövő szőlőinda a II. században népszerű az aquincumi kőfaragásban, a síraediculákon feltűnő darabok a harmadik század első évtizedében esetleg kicsivel később is készülhettek, így darabunkra is a sztélékre adható II. századi keltezést javasolom.³⁸

7. kép. A *kantharoszt* ábrázoló sírkő *in situ* a lelőhelyen (MÁRTON A.)

Abb. 7. Der Grabstein mit *Kantharos*-Darstellung *in situ* an der Fundstelle (A. MÁRTON)

8. kép. Részletfotó, kőfaragójel? (KOMJÁTHY P.)

Abb. 8. Detailfoto, Steinmetzzeichen? (P. KOMJÁTHY)

A Bécsi út 62. szám alatt előkerült faragott köemlékek fontos adalékokkal szolgálnak az aquincumi kőfaragásról rendelkezésünkre álló ismereteinkhez. Segítenek abban is, hogy a korábbi problémás darabokat is megfelelő kontextusba helyezhessük.

³⁶ LÓRINCZ 2000, 165.

³⁷ A kő méretei a következők: maximális szélesség: 75 cm, alsó rész szélessége: 55 cm, maximális magasság: 105 cm, alsó rész vastagsága: 24 cm, felső rész vastagsága: 20 cm, *kantharosz* motívum magassága: 20 cm.

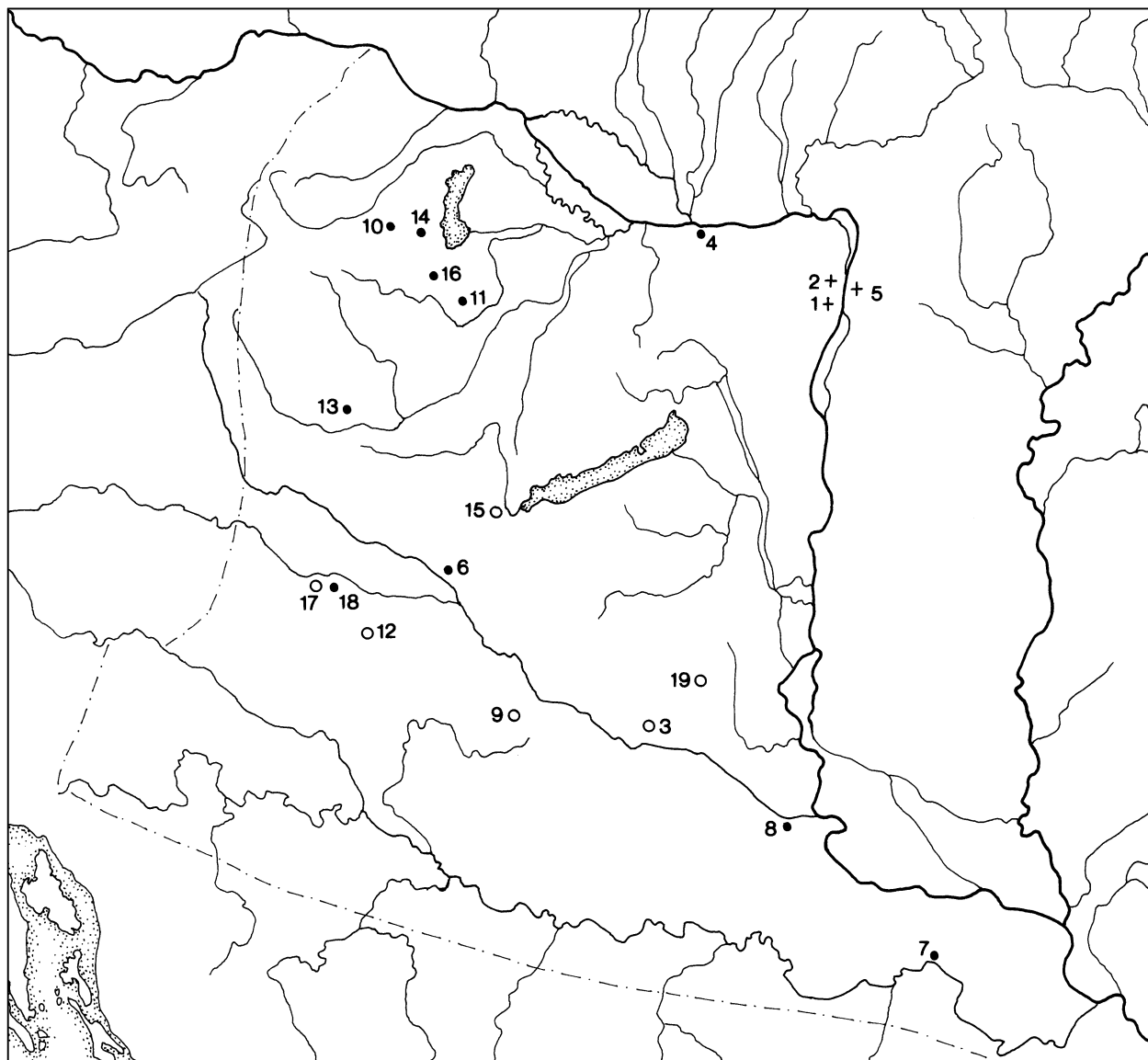
³⁸ A motívum az alábbi köemlékeken jelenik meg: NÉMETH 1971, 106, 116, 118 (CIL III 15167), 134 (CIL III 13378) és 146, 44, 46–47, 51, 53, valamint KABA 1964, 247, 1–2. kép, 248–249; BERTIN 1999, 30 és Fig 3, 31; ERTEL 1999, 2.18–19, 207–208 és a datáláshoz 214–215.

*A lupa Capitolina ábrázolások katalógusa Pannoniában*³⁹

1. *Aquincum*, Budapest, I. sztlétörredék
Irodalom: R. FACSÁDY 1999, 279–283, 6–9. kép, 284–285
Lelőhely: Budapest, Bécsi út
Ábrázolás: Egy irattekercset tartó és egy pásztor alak határolta jelenetben, két fa között a *lupa Capitolina* az ikrekkel.
Datálás: II. század második fele.
2. *Aquincum*, Budapest, II. sztlétörredék
Irodalom: HABLE-MÁRTON 2001, 26–27
Lelőhely: Budapest, Bécsi út
Ábrázolás: Egy irattekercset tartó és egy pásztor alak határolta jelenetben, két fa között a *lupa Capitolina* az ikrekkel.
3. Boda, Baranya megye, sírsztlétörredék
Irodalom: ERDÉLYI 1950, N. 25, 73, SZIRMAI 1971, 261; DULIÈRE 1979, N. 97, 39, 283; CSIR U, VII, N. 77, 54, Taf. 17.2
Lelőhely: Boda
Ábrázolás: A feliratos mező alatt, két fa között, a *lupa Capitolina* az ikrekkel.
Datálás: II. század második fele!? – CSIR-; I. század vége, II. század eleje – Sz. BURGER 1961, 57
4. *Brigetio* – Szőny, falfestmény
Irodalom: BÍRÓ 1993, 38, 44, 1–2. kép, 39
Ábrázolás: *Mars* és *Ilia* találkozása, mellettük a *lupa Capitolina* az ikrekkel.
Datálás: *Antoninus Pius* uralkodása.
5. Budapesti sztlétörredék
Irodalom: RégFüz I, 24, 1971, N. 40, 30 (Szirmai Krisztina); SZIRMAI 1971; SZIRMAI 1989–1990
Lelőhely: Budapest, Lehel út 11, XIII (pesti oldal)
Ábrázolás: Egy irattekercset tartó és egy pásztor alak határolta jelenetben, két fa között a *lupa Capitolina* az ikrekkel (véleményem szerint).
Datálás: II. század 50-es, 60-as éve.
6. *Caius Aprius Frontinus* sztléje
Irodalom: RIU 2, 289, Abb. V, 286; MÓCSY 1976, 24, 26; BILKEI 1981, 5; SZIRMAI 1989–90, 162; CSIR U, VIII, N. 18, 45, Taf. 14.2
Lelőhely: Becsehely – Homoki dűlő (Zala megye)
Ábrázolás: A feliratos mező alatt a *lupa Capitolina* az ikrekkel.
Datálás: II. század közepe.
7. *Caius Iulius Florus* sztléje
Irodalom: CIL III 3242; DULIÈRE 1979, N. 88, 37, 283, 285
Lelőhely: Iarak, *Sirmium* mellett (Szerbia)
Ábrázolás: „*lupa cum Gemellis*”.
8. [– –] *Felix* sztléje
Lelőhely: Eszék – Mursa ? (Horvátország)
Irodalom: PINTEROVIĆ 1958, N. 1, 96, 1. kép, 97
Ábrázolás: A feliratos mező felett, a *lupa Capitolina* az ikrekkel.
Datálás: II. század eleje.
9. *Flavius Valeris* sztléje
Irodalom: CIL III 4001=10865; AIJ N. 588; ERDÉLYI 1949, N. 23, 73; MÓCSY 1959, N. 59, 212; Sz. BURGER 1961, 58; SZIRMAI 1971, 261; NOELKE 1976, N. 24, 439; DULIÈRE 1979, N. 89, 37, 283–285, Fig. 282
Lelőhely: Bastaji (Horvátország)
Ábrázolás: Két fa között a *lupa Capitolina* az ikrekkel.
10. *Litugena Atti filia* sírsztléje
Lelőhely: Ágfalva (Győr-Sopron-Moson megye)
Irodalom: MÓCSY 1988
Ábrázolás: A feliratos mező alatt a *lupa Capitolina* az ikrekkel, a jelenetet két fa keretezi. II. század első fele.
11. *Lucius Caesius Tuendus* sírsztléje
Lelőhely: Csernelházadamonya (Vas megye)
Irodalom: MEDGYES 1988; 199–202, Bild 1–2, 200–201; BUÓCZ 1994, N. 81, 56
Ábrázolás: A tympanonban az anyafarkas az ikrekkel.
Datálás: II. század.
12. *Publius Antonius Favoris*
Irodalom: CIL III 4116; AIJ, N. 537; SCHOBEN N. 1923, 226; ERDÉLYI 1950, N. 21, 73; Sz. BURGER 1961, 57; SZIRMAI 1971, 261, NOELKE 1976, N. 23, 439; DULIÈRE 1979, N. 92, 38, 283–285, Fig. 277
Lelőhely: Cakovac – Horvátország – (másodlagosan beépítve egy várba, valószínűleg spolia *Poetovio*ból)
Ábrázolás: A *lupa Capitolina* visszánéz az ülő ikrekre, két fa keretezi a jelenetet.
13. *Lucius Torius Quintus* sztléje
Irodalom: CIL III 4212; SCHOBEN, N. 1923, 225, 103; ERDÉLYI N. 1949, 12, 73; Sz. BURGER 1961, 55; SZIRMAI 1971, 261; NOELKE 1976, N. 16, 139; DULIÈRE 1979, N. 95, 39, 283, 285
Lelőhely: Schlaining (Szalónak) – Burgenland –
Ábrázolás: A feliratos mező alatt a *lupa Capitolina* az ikrekkel.
Datálás: I/II. század fordulója.
14. [– –] *mil tribunus* sztléje
Irodalom: CIL III 4248; RIU 1. 204; KUBITSCHKE 1929, 45, 48, 113, 256–257; GABLER 1969, 12; TÓTH 1972, 301; DULIÈRE 1979, N. 93, 38, 283, 285; CSIR U, II, N. 66, 54
Lelőhely: Ismeretlen (egykor Sopronban)
Ábrázolás: A *lupa Capitolina* az ikrekkel. Elveszett.
15. [– –] *mius* sztléje
Irodalom: GENTHON 1959, 435; ERDÉLYI 1949, N. 27, 73; Sz. BURGER 1961, 56, Taf. XI. 1; SZIRMAI 1971, 261; RIU

³⁹ A katalógus tartalmazza a *lupa Capitolina* pannoniai előfordulásait a faragott köemlékeken és a nagyfestészeti alkotásokon. Nem sorolom fel a kisművészeti ábrázolásokat mécsesdiscusokon, a terra sigillatakon és a militariakon található ábrázolásokat, így a szintén Antoninus korra keltezhető *car-*

nuntumi balteusrögzítőt ? sem DULIÈRE 1979, N. 165bis, 62, 301. Az egyes daraboknál felsorolom a legfontosabb vonatkozó irodalmakat, illetve jelzem, hogy hol található még több irodalom.

9. kép. Lupa Capitolina ábrázolások Pannoniából. Jelkulcs: +: Aquincumi típus, 4: nagyfestészeti előfordulás, M: Szirmai I. típus, F: Szirmai II. típus

Abb. 9. Lupa Capitolina-Darstellungen in Pannonien. Legende: +: Aquincum-Typ, 4: Wandmalereivorkommen, M: Szirmai-Typ I, F: Szirmai-Typ II

2, 287; ERDÉLYI 1974, N. 27, 73; MÓCSY 1976, 24; DULIÈRE 1979, N. 96, 39, 83–284, Fig. 279; POCHMARSKI 1985–1986, 244, 251, 253; CSIR U, VIII, N. 13, 41–42, Tafel. 13.1; POCHMARSKI, 42, Abb. 4, 55

Lelőhely: Zalalövő

Ábrázolás: Tympanon közepén a *lupa Capitolina* az ikrekkel, előtte fa és madár.

Datálás: I. század vége–II. század első harmada.

16. *Quartus Adamanti filius* sírsztéléje

Lelőhely: Felsőráks (Oberraks) – Burgenland – Irodalom: CIL III 10895; FÖ I. 17–20, 1934: Rax (K. Halaunbrenner), 216; SCHÖBER, N. 1923, 88; MÓCSY 1959, N. 98.3, 38, 222; SZ. BURGER 1961, 55; SZIRMAI 1971, 261; NOELKE 1976, N. 17, 439; DULIÈRE 1979, N. 94, 39, 283; BUÓCZ 1994, N. 68, 51; CSIR Ö. I.5, N. 13, 37–38

Ábrázolás: A feliratos mező alatt, kis barlangszerű mezőben az anyafarkas, alatta az ikrek.

Datálás: I. század vége–II. század eleje.

17. Poetovioi sztélétörödékek

Irodalom: AIJ, 415; ERDÉLYI 1949, N. 6, 72; SZ. BURGER 1961, 57; SZIRMAI 1971, 261; DULIÈRE 1979, N. 91, 38, 283–284, Fig. 281

Lelőhely: Poetovio – Ptuj (Szlovénia)

Ábrázolás: A *lupa Capitolina* az ikrekkel.

Datálás: I. század vége–II. század eleje.

18. Poetovioi ? sztélétörödékek

Irodalom: AIJ, 430; SCHÖBER N. 1923, 293, Fig. 154; SZ. BURGER 1961, 577; DULIÈRE 1979, N. 90, 37–38, Fig. 280

Lelőhely: Ismeretlen (Szlovénia)

Ábrázolás: Tympanonban a *lupa Capitolina* az ikrekkel.

19. *Ulpus Pirus* sztéléje

Irodalom: CIL III 3311=10292; RIU 4, 990; KOLLER 1804, 18, Taf. XIV. 10; RÓMER-DESJARDINS 1873, 160, 389; POSTA 1897, 146, Abb. 98; ERDÉLYI 1949, N. 24, 73; MÓCSY 1959, N. 216.6, 260 Sz. BURGER 1961, 56, Taf.

XII. 1; SZIRMAI 1971, 261; FÜLEP-SZ. BURGER 1974, Nr. 19, Taf. VII. 1; DULIÈRE 1979, N 98, 40, 283-284; CSIR U, VII, N. 59, 48, Taf. 17.1

Lelőhely: Pécs (Baranya megye)

Ábrázolás: A *lupa Capitolina* a feliratos mező alatt az ikrekkel és a *ficus Ruminalissal*.

Datálás: I-II. század fordulója, a II. század eleje.

IRODALOM

AIJ

1938 HOFFILER, V.-SARIA, B., *Antike Inschriften aus Jugoslavien I.* Zagreb.

BARKÓCZI, L.

1982 A kelet-pannoniai sírsztélék ábrázolásainak délkeleti és keleti kapcsolatai. *ArchÉrt* 109, 18-50.

BERTIN, P.

1999 Preliminary Report on the Excavations in the Southern Sections of the Bécsi Road Cemetery, III. *Aquincumi füzetek* 5, 26-36.

BILKEL, I.

1981 A Canius kereskedőcsalád Pannoniában. *ZGy* 16, 3-11.

BÍRÓ, E.

1993 A Brigetiói falfestmény. *ArchÉrt* 120, 37-45.

BUÓCZ, T.

1994 *Lapidarium, Savaria Múzeum.* Szombathely.

COULSTON, J. C.

1987 Roman Military Equipment on Third Century Tombstones. In: *Roman Military Equipment.* (Ed.) DAWSON, M. *BAR-IS*, 336, Oxford, 141-156.

CSIR Ö I.5

1974 KRÜGER, M.-L., *Die Reliefs der Stadtgebiete von Scarbantia und Savaria. Corpus Signorum Imperii Romani, Corpus der Sculpturen der Römischen Welt, Band I. 5.* Wien.

CSIR U, II

1994 FARKAS, Z.-GABLER, D., *Die Skulpturen des Stadtgebietes von Scarbantia und der Limesstrecke ad Flexum - Arrabona. Corpus Signorum Imperii Romani, Corpus der Skulpturen der Römischen Welt, Ungarn, Band II.* Budapest.

CSIR U, VII

1991 SZ. BURGER, A., *Die Skulpturen des Stadtgebietes von Sopianae und des Gebietes zwischen der Drau und der Limesstrecke Lussonium - Altium. Corpus Signorum Imperii Romani, Corpus der Skulpturen der Römischen Welt, Ungarn, Band VII.* Budapest.

CSIR U, VIII

1999 ERTEL, CH.-PALÁGYI, S.-REDÓ, F., *Die Skulpturen des Stadtgebietes von Salla und Mogetiana sowie des Balaton-(Plattensee-) Oberlandes in den Komitaten Zala und Veszprém. Corpus Signorum Imperii Romani, Corpus der Skulpturen der Römischen Welt, Ungarn, Band VIII.* Budapest.

DULIÈRE, C.

1979 *Lupa Romana I-II.* Bruxelles-Rome.

ERDÉLYI, G.

1950 Pannóniai római sírtáblák mitológiai jelenetekkel. (S ornées de stèles romains pannoniens ornées de scènes mythologiques.) *ArchÉrt* 76, 72-86.

ERDÉLYI, G.

1974 *Római kőfaragás és kőszobrászat Magyarországon.* Budapest.

ERTEL, CH.

1999 Konstruktive Bauteile von römischen Grabbauten im Aquincum-Museum. *BudRég* 33, 197-240.

FÜLEP, F.-SZ. BURGER, A.

1974 Pécs római kori kőemlékei. *DuDolg* 7.

GABLER, D.

1969 Scarbantia és környékének kőplasztikai emlékei. Stone Plastic Finds at Scarbantia and its Surroundings. *Arrabona* 11, 7-59.

GENTHON, I.

1959 *Magyarország művészeti emlékei I.* Budapest.

- HABLE, T.–MÁRTON, A.
2001 New Graves from the Western Cemetery of the Aquincum Military Town. *Aquincumi füzetek* 7, 21–37.
- HAMMOND, M.
1959 *The Antonine Monarchy*. Rome.
- JENKINS, M. R.
1988 The 'Aeneid' Medallion – a Narrative Interpretation. *The Numismatic Chronicle* 148, 148–152.
- JOBST, W.
1972–75 Römische Grabdenkmäler in Stift Melk. *JÖAI* 50, 267–280.
- KABA, M.
1964 Újabb feliratos kő Aquincumból. *BudRég*, 21, 247–251.
- KOLLER, J.
1804 *Prolegomena in historiam episcopatus quinqueecclesiarum*. Posonii.
- KUBITSCHKEK, W.
1929 *Ältere Berichte über der römischen Limes in Pannonien*. Wien–Leipzig.
- LÓRINCZ, B.
2000 Leg II Adiutrix. In: *Les légions de Rome sous le Haut-Empire. Actes du Congrès de Lyon, 17–19 septembre 1998*. Collection du Centre d'Études Romaines et Gallo-Romaines Nouvelle Série, 10. Ed. Yonn Le Bohen. Lyon, 159–168.
- MEDGYES, M.
1988 Grabstein der Familie Caesius und ein spätrömisches Grab aus Csernelházadamonya. *Savaria* 15, 1981 [1988].
- MÓCSY, A.
1959 *Die Bevölkerung von Pannonien bis zu den Markomannenkriegen*. Budapest.
- MÓCSY, A.
1976 Zala megye római kőemlékeiről. *ZGy* 6, 21–32.
- MÓCSY, A.
1988 Der Grabstein einer romanisierten Keltischen Familie in der Umgebung von Scarbantia. *ActaArchHung* 40, 101–110.
- NOELKE, P.
1976 Aeneasdarstellungen in der römischen Plastik der Rheinzone. *Germania* 54, 410–439.
- NÉMET, M.
1971 *Vezető az Aquincumi Múzeum kőtárában*. Budapest.
- PINTEROVIĆ, D.
1977 Nepoznati rimski natpisi iz Osijeka. Three Unknown Roman Inscription from Mursa. *Osječki Zbornik* 16, 91–97.
- POCHMARSKI, E.
1985–86 Nachtrag zu den „girlandenhaltenden Eroten“. *RÖ* 13–14, 243–262.
- POCHMARSKI, E.
1988 Römischen Grabstelen aus den Municipien Salla, Poetovio, Savaria und Flavia Solva – ein Vergleich. In: *Völker an der Mur 2*. (Hrsg.) SIMON, K., 41–59.
- POP, C.
1971 Reprezentári cu lupa Capitolina. *Acta Musei Napocensis* 8, 173–185.
- POSTA, B.
1897 Baranya vármegye története az őskortól a honfoglalásig. In: *Baranya múltja és jelene II*. (Szerk.) VÁRADY F. Pécs.
- R. FACSÁDY, A.
1999 Római sírkertek Budaújlak déli részén. *BudRég* 33, 279–290.
- RIU 1
1972 BARKÓCZI, L.–MÓCSY, A., *Die römischen Inschriften Ungarns 1*. Budapest.
- RIU 2
1976 BARKÓCZI, L.–MÓCSY, A., *Die römischen Inschriften Ungarns 2*. Budapest.
- RIU 4
1984 SZ. BURGER, A.–FÜLEP, F., *Die römischen Inschriften Ungarns 4*. Budapest–Bonn.
- RÓMER, F.–DESJARDINS, E.
1873 *A Magyar Nemzeti Múzeum feliratos emlékei. Les monuments épigraphiques romains dans le Musée National Hongrois*. Budapest.
- SCHAUENBURG, K.
1967 Die lupa Capitolina als sepulkrales Motiv. *JbDAI* 81, 261–309.
- SCHOBER, N.
1923 Die römischen Grabsteine von Noricum und Pannonien. *Sonderschriften des Österreich. Archäol. Inst.* 10, Wien.

- STEMMER, K.
1978 *Untersuchungen zur Typologie, Chronologie und Ikonographie der Römischen Panzerstatuten*. Berlin.
- SZ. BURGER, A.
1961 Die Széne der „Lupa Capitolina“ auf provinziellen Grabsteinen. *FolArch* 13, 51–61.
- SZIRMAI, K.
1971 A római eredetmitosz újabb ábrázolása Pannoniában. *AT* 18, 259–263.
- SZIRMAI, K.
1989–90 Die Lupa Capitolina-darstellungen auf den pannonischen Steindenkmälern. *MAG Steiermark* 3–4, 162–167.
- SZ. PÓCZY, K.
1959 Újabb kőemlékek az aquincumi tábor és canabae területéről. *BudRég* 19, 145–156.
- TEPOSU, L.
1982 *Funerary Monuments in Dacia Superior and Dacia Porolissensis*. BAR-IS. 128. Oxford.
- TÓTH, E.
1972 Epigraphisches aus Savaria. *AR* 13, 299–301.
- UBL, H.
1969 Waffen und Uniform der Römischen Heeres der Principatsepoche nach den Grabreliefs Noricums und Pannoniens. Wien. (Kiadatlan disszertáció).
- WEIGEL, R.
1992 Lupa Romana. In: *Lexicon Iconographicum Mitologicae Classicae*. (Ed.) BALTY, J. CH.-DERGER, E.-BOARDMAN, J. et alii. München–Zürich, 293–296.
- WILSON, L. M.
1929 Sculptural Evidence of an Army Order Issued by Marcus Aurelius. *Memoirs of the American Academy in Rome* 7, 169–172.

EINE NEUE DARSTELLUNG DER LUPA CAPITOLINA AUS AQUINCUM

ANDRÁS MÁRTON

Bei einer Fundrettungsgrabung in der Bécsi út 62 wurden mehrere römische behauene Steindenkmäler gefunden (Abb. 1a; Abb. 1b.1), die in die erste Periode des Gräberfeldes, ins 2. Jahrhundert zu datieren sind.

Das interessanteste von ihnen ist das Fragment einer Grabstele mit der Darstellung der lupa Capitolina. Das Fragment ist der untere Teil einer sehr großen Stele, der sich ursprünglich unter dem Inschriftenfeld befand (Abb. 2–3). Aus Aquincum ist eine genaue Parallele dieses Fragments bekannt: Das von Annamária Facsády publizierte Stück mit der gleichen Darstellung aus dem Gräberfeld Bécsi út folgt nicht nur demselben ikonographischen Typ, sondern ist aufgrund der Steinmetztechnik auch ein Werk derselben Hand. Mit Hilfe der intakteren Darstellung der erwähnten Grabstele ist nicht nur der abgebrochene Teil unseres Steines, sondern auch seine Originalbemalung mit völliger Sicherheit zu ergänzen.

Die Gestalt auf der linken Seite der Komposition trägt *tunika* und *sagum* (Abb. 4.1). Der obere Teil der Gestalt ist abgebrochen, ursprünglich hielt sie einen Hirtenstab in der rechten Hand. Neben ihr ist der Rest des unteren Teils des Baumes zu sehen, dessen Äste sie auf der ursprünglichen Darstellung mit der Hand berührte.

Im Mittelpunkt der Darstellung ist die *lupa Capitolina* mit den Zwillingen auf einem gesonderten Podium zu sehen.

Die Gestalt auf der rechten Seite des Grabsteines, die vom Hals nach unten erhalten ist, trägt ebenfalls *tunika* und *sagum* (Abb. 4.3). Der Steinmetz hatte den oberen

Teil der tunika unter dem *sagum* in charakteristischer „V“-Form gebildet. Dessen genaue Parallele ist auf dem anderen Stück aus der Bécsi út zu sehen. Der untere Teil des Kleides war mit geraden senkrechten Linien gestaltet, die dem Material eine leblose, starre Haltung geben. Mit der am Gelenk eingebogenen rechten Hand berührt sie das Laub des nebenstehenden stilisierten Baumes. Vor der Brust ist in der eingebogenen linken Hand eine Schriftrolle zu sehen, Zeige- und kleiner Finger sind ausgestreckt. Auf dem unversehrten Stein befand sich ursprünglich über der Wölfin noch das Laub eines Baumes, das aber an unserem Stein nicht erhalten blieb.

Noch ein weiteres als Streufund zu wertendes Grabstelenfragment aus Aquincum kann zu diesem Typ gerechnet werden, ebenfalls das Fragment eines großen Grabsteines.

Bei der persönlichen Untersuchung des Steines im Lapidarium war in der rechten Hand der rechtsseitigen Gestalt der Unterteil eines rechteckigen Gegenstandes zu sehen, der aufgrund der Analogie der vorigen beiden Steine als Unterteil der Schriftrolle zu identifizieren ist. Am Rand des Fragments ist das Fragment des kleinen Fingers in derselben Haltung zu erkennen. Der nach oben gehaltene Gegenstand in der Hand der Gestalt auf der Gegenseite ist als der unförmig gestaltete untere Teil einer Fackel, eines Füllhorns oder sogar eines Hirtenstabes zu interpretieren. Zu beachten ist, daß die Steinmetzarbeit sehr plump ist, die dicke zylindrische Form innen neben der Gestalt kann sogar der Baum sein, dessen Laubkrone abgebrochen ist. Die Kinder unter der

Wölfin fassen ebenso wie auf den beiden vorher behandelten Steinen mit den Händen nach dem Gesäuge. Auch die tonuslose Ausbildung des Hinterlaufs der Wölfin ist sehr ähnlich ausgeführt. Auch auf diesem Stein stehen die Wölfin und die Zwillinge auf einem Podium. Abgesehen von den Unterschieden geht auch dieser Stein auf die obige ikonographische Konzeption zurück. Dieser Stein wurde aber wahrscheinlich aus einem halbfertigen Stück geschaffen, da das umrahmende Efeumotiv ganz sicher schon früher ausgemeißelt wurde. Der den Grabstein gestaltende, wenig talentierte Steinmetz war nicht in der Lage, die originale ikonographische Konzeption in vollem Maße wiederzugeben.

Alle drei Aquincumer Stücke mit identischer Darstellung gehörten zu sehr großen, repräsentativen Grabsteinen. Auch ihr Material ist identisch, limnischer Kalkstein. Zwei von den drei Steinen sind gewiß Werke eines Meisters, während der dritte wahrscheinlich in derselben Werkstatt zu etwa derselben Zeit entstand.

Die absolutchronologische Stellung des von Annamária Facsády publizierten Steins bestimmt ein die Aufstellung datierender sehr abgenutzter Denar, geprägt zwischen 141 und 161. Den dritten Stein hat Krisztina Szirmai in die 50–60er Jahre des 2. Jahrhunderts datiert.

Zum Verständnis der Entstehungszeit und Symbolik unseres Steines ist ein Überblick über die Literatur der *lupa Capitolina*-Darstellungen erforderlich.

Die *lupa Capitolina* ist allgemein in der funeralsymbolik ein Symbol der Romzugehörigkeit und des Jenseits. Überblickt man die aus Pannonien bekannten Stücke – s. Katalog – und die übrigen provinziellen Kompositionen, sind diese drei Stücke aus Aquincum sichtlich nicht in die Reihe der bisher bekannten Darstellungen einzuordnen.

Im 2. Jahrhundert gewinnt das Thema der *lupa Capitolina* bei mehreren Gelegenheiten Bedeutung in der politischen Propaganda. Erstmals erscheint sie in der Propaganda über die ruhmreiche Vergangenheit von *Antoninus Pius*, wo dieses Motiv die Weisheit des gut funktionierenden *Adoptionssystem* symbolisiert. Zum zweiten Mal erhält sie eine Funktion während der gemeinsamen Herrschaft von *Marcus Aurelius* und *Lucius Verus*.

Unter *Marcus Aurelius* symbolisierten die göttlichen Zwillinge die Mitherrscher als *divi fratres*. Andererseits erscheinen sie auch im ikonographischen Kontext der Statuen der Kaiser im Prunkpanzer, auf denen das Motiv das Symbol der durch die *concordia* der beiden Herrscher garantierten *aeternitas Imperii*, der *securitas Imperii* und der errungenen *victoria* war. Die *lupa Capitolina* war auch das Symbol der unter *Marcus Aurelius* aufgestellten *legio II Italica*. Aller Wahrscheinlichkeit nach ist auch ihr Aquincumer Vorkommen auf drei Steinen, die aufgrund unserer derzeitigen Kenntnisse keine Parallelen haben und etwa zur gleichen Zeit hergestellt wurden, mit dieser Propaganda zu verbinden.

Die Aussage der Darstellung ist folgendermaßen rekonstruierbar: Auf der linken Seite steht als Symbol der uralten Vergangenheit die Gestalt des Hirten, ein-

deutig durch seinen Hirtenstab in der linken Hand identifiziert. Mit seiner Hand ergreift er die Äste des als *ficus Ruminalis* identifizierbaren Baumes. Im Mittelpunkt der Darstellung steht die *lupa Romana* mit den Zwillingen, die nicht bloß das funerale Symbol der Zugehörigkeit zum Imperium und der Ewigkeit ist, sondern zugleich einen zusätzlichen Inhalt in bezug auf den Kaiser besitzt. Sie bringt den Frieden zum Ausdruck, der durch die Erbordnung aufgrund der *providentia Augusti* entsteht, die Einheit der *divi fratres* und den durch sie errungenen Sieg und des weiteren die Sicherheit des Reiches. Die Gestalt auf der rechten Seite ist keinesfalls für einen Hirten zu halten, viel eher für die Personifizierung des Verstorbenen, der wahrscheinlich statt des Mars aus der ursprünglichen Konzeption zur Darstellung kam. Die Einheitlichkeit der drei Steine schließt aus, daß die Schriftrolle in seiner Hand den Beruf des Verstorbenen angeben sollte oder als nebensächliches Element in die Abbildung gelangte. Ohne Zweifel hatte die Darstellung eine wichtige Funktion, ohne die Inschrift der Stelen kann sie aber leider nicht zufriedenstellend gedeutet werden. Aber aufgrund dessen, daß dieses propagandistische Element zumeist mit dem Abschluß des Partherkrieges zusammenhängt, ist mit Recht die Frage zu stellen, ob die Bestatteten nicht in irgendeiner Form am Partherkrieg teilgenommen haben könnten. Die *legio II Adiutrix* kämpfte seit 162 im Osten und kehrte erst 166 wieder an ihren Standort Aquincum zurück. Die Gestalt wird durch den Baum neben ihr mit dem übrigen Teil der Darstellung verbunden, auf die Verbindung weist klar hin, daß auch sie das Laub des Baumes berührt. Das Laubwerk über der Wölfin kommt in der Komposition wahrscheinlich nur wegen der Symmetrie vor. So werden durch die verdoppelten Bäume die sie berührenden Gestalten verbunden, die durch den Hirten personifizierte mythologische Vergangenheit mit dem Verstorbenen, in der Mitte findet sich die *lupa Capitolina*, die gleichzeitig die funerale Bedeutung des Symbols und die Thesen der Kaiserpropaganda beinhaltet.

Für die Datierung der Steine schlage ich als frühesten Zeitpunkt die Spätphase der Herrschaft von *Antoninus Pius*, noch wahrscheinlicher aber die ein bis zwei Jahre nach dem Tod des *Lucius Verus* seit der Inthronisierung des *Marcus Aurelius* vor. In den Jahren nach dem Tod des Mitkaisers verlor die Propaganda ihre Aktualität.

Das zweite behauene Steindenkmäl ist das untere Fragment einer Grabstele mit *kantharos*-Darstellung, aus der ursprünglich eine Rankenverzierung hervorstach (Abb. 1b.2; Abb. 5; Abb. 7). An dem der Einsetzung in die Erde dienenden Teil fanden sich Steinmetzspuren, die eventuell als Steinmetzzeichen zu interpretieren sind (Steinmetzwerkzeug, *ascia*?) (Abb. 8). Die aus dem *Kantharos* bzw. dem Krater herauswachsende Weinranke war im 2. Jahrhundert bei den Aquincumer Steinmetzen beliebt, die auf Grabaediculen auftauchenden Stücke können im ersten Jahrzehnt des 3. Jahrhunderts, eventuell auch später entstanden sein, so schlage ich auch für unser Stück die für die Stelen zugebende Datierung ins 2. Jahrhundert vor.

